

פורים – התקופה

שער יכניה (שער הניצוץ)*

עיון במשמעות מתן השם החדש לשער הישן

צאצא זה הוקדש על ידי צורנו:

"לעקורים שנחלת צטה יהודה (יהושע טו, כז), גולי יצית, אשר רצו את חולותיה וחוננו את עמרה, בצמיית ישועה ואפונת אונן" כי לא יטש ד' עמו ונחלתו לא יעזב" (תהלים צד, יד). והוא ישיב את שבותנו כביצי הבית הראשון - "צלכוא חצת עד נחל מצרים" (צלכים א, ח, סה)

ראשי פרקים

- א. ההרכב האנושי של גלות יהויכין
- ב. גדולי התורה גולים בבבלה
- ג. הכרזת יכניה - "הרי מפתחותיך לפניך!"
- ד. הגלות כשליחות לאומית
- ה. התשובה מזבילה אל ההצלה
- ו. גלתה השכינה עמהם
- ז. קבלת תורה מרצון
- ח. הגולה היא תחילת הגאולה

א. ההרכב האנושי של גלות יהויכין

שנינו במסכת מדות (סוף פרק ב'): "שער יכניה - שבו יצא יכניה (המלך) בגלותו". - והדבר תמוה: מה ראו על ככה בוני הבית-השני, לשנות שמו של שער עתיק משערי העזרה, ולקשור אותו באחד משלבי החמורים של ערב חורבן הבית הראשון? ועוד: רגילים אנו לקריאת שער על שמו של נצחון מהולל, אבל לקרוא שער לזכר מאורע עגום - זו לא שמענו.

* נדפס בספר "צניף מלוכה" (עמ' 167-175)

כיוצא בזה, נפגשים אנו עם גלות יכניה שנה בשנה בקריאת המגילה בפורים: "איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי". ויהודי יחודי זה "הגלה מירושלים עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה" (אסתר ב. ו). - והדבר צריך תלמוד: לשם מה הציון המיוחד "עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה"? וכי מה זה משנה בשבילנו, אם גלה מרדכי בגלות יכניה או בגלות צדקיה? ולא עוד אלא שבאו חז"ל פרשני מגילת-אסתר ומגלי מסתריה, ומסרו לנו מפי רבא "אשר הגלה - שגלה מעצמו" (מגילה יג. א). וכאן הבן מוסיף ושואל: מדוע מיהר איש יהודי מופלא זה, לוותר על המשך ישיבתו בירושלים עיר הקודש, רבתי העם. וללא שבט נוגש יוצא גם הוא עם אחיו, מצטרף אל ראשי הגולים. יורד אתם בבלה? מה טיבה של גלות-מרצון זו?

אכן, מוצאים אנו בצפונות חז"ל ציון מיוחד על הרכבה האנושי של גלות יכניה, כפי שהוצגה לפנינו בסוף ספר מלכים: "והחרש והמסגר אלף, הכל גבורים עשי מלחמה" (מלכים ב' כד. טז). כי לעומת התרגום המתרגם את הפסוק כצורתו - "וכל אומניא ותרעיא" (עיי' שם גם בפסוק יז) - מוסרים לנו חז"ל (במסכת גיטין פח. א וסנהדרין לח. א), כי היו אלה "גבורים במלחמתה של תורה": "חרש - כיון שפותחין הכל נעשין כחרשין. מסגר - כיון שסוגרין בהלכה שוב אין פותחין". ובסדר עולם רבא (פרק כה): "חרש - שאחד מדבר והכל שותקין; מסגר - שהכל יושבין לפניו ולומדין ממנו". ועם ההתבוננות הנוספת במהותה של גלות יכניה, מתברר לנו כי אמנם ראויה היתה גלות זו ודרך היציאה אליה, לייחוד שמה בהליכות עולמו של מרדכי היהודי, ולקביעת-מקום לזכרה בתקומה המחודשת של העם בארצו ב"מרום מראשון מקום מקדשנו" (ירמיה יז. יב). ולא עוד אלא שחשבו גלות זאת לצדקה שעשה הקב"ה עם עמו: "וישקד ד' על הרעה וגו' כי צדיק ד' אלקינו" (דניאל ט. יז) - צדקה עשה הקב"ה עמנו, שהקדים גלות יכניה לגלות צדקיה. ואיזו צדקה? - שהקדים והגלה גלות יכניה לבבל עם החרש והמסגר ועם כל גבורי החיל (גבורי התורה). וירדו לבבל ועשו תרביץ לתורה, שאלמלא היה כן, היתה התורה משתכחת (מישראל) בגלות צדקיה, אלא שיצאו אלו שהאמינו לדבריו של ירמיהו הנביא, ויצאו עם התורה" (מדרש תנחומא פרשת תזריע ט; ילקוט שמעוני מלכים ב', רמז רל"א).

ואם בתלמודא דידן ובמדרשים נאמרו הדברים על **החרש והמסגר** בביטויים קצרים-ממצים,

הרי פעולתם הברוכה בגלות בבל, פרושה לפנינו ביריעה רחבה, במדרש-תנחומא (פרשת נח. ג):

"הקב"ה כרת ברית עם ישראל שלא תשתכח תורה... ולפיכך קבע הקב"ה שתי ישיבות לישראל, שיהיו הוגין בתורה יומם ולילה... ונושאים ונותנים במלחמתה של תורה עד שמעמידין דבר על בוריו והלכה לאמתה, ומביאים ראיה מן המקרא ומן המשנה ומן התלמוד, כדי שלא יכשלו ישראל בדברי תורה... ואותן שתי ישיבות לא ראו שבי ולא שמד ולא שלל, ולא שלט בהן לא יון ולא אדום, והוציאו הקב"ה י"ב שנה קודם חורבן ירושלים בתורתן ובתלמודן, שכך כתיב: "והגלה... ואת כל גבורי החיל... וכל החרש והמסגר" (מלכים-ב, כד. יז), וכי מה גבורה יש בבני-אדם ההולכים בגולה? אלא אלו גבורי תורה... החרש והמסגר. חרש - שבשעה שאחד מהן מדבר נעשו הכל כחרשין. מסגר - כיון שאחד מהן סוגר דברי טומאה וטהרה או איסור והיתר. אין בעולם שיכול לפתוח, לטהר ולהתיר. לקיים מה שנאמר (ישעיהו כב. כב)... ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח... וישבו בתורתן

בבבל... וכתוב (מ"כ ד, י) "חולי וגחי בת ציון כילודה וגוי ובאת עד בבל שם תנצלי שם יגאלך ד' מכף איביך". שם - ללמדך שמשם מתחלת הגאולה, ומשם עולין לירושלים".

ב. גדולי התורה גולים בבבל

ומעתה ברורים הדברים והמעשים, הואיל וגולי יכניה ראו את גלותם המוקדמת, כשליחות ממרום, לרדת ולהניח בעוד מועד יסודות איתנים, להמשך קיומו הרוחני העצמאי של העם ההרוס, שלא ידח ממנו נידח בימי השפל והדכאון, שלא תשברנו המצוקה בימי עניו ומרודו. על כן נמצאו חכמי-תורה אחראים, מרחיקי-ראות, אשר נצטרפו מרצונם הטוב אל מחנה הגולים - "גלו מעצמם", ולא לפי אנשי "החרש והמסגר", הצטרפו "כל גבורי החיל", היינו גם בעלי-תריסין, התלמידים המעולים, אשר התחילו להראות כוחם וגבורתם במלחמתה של תורה, גם הללו "גלו מעצמם", הללו הצטרפו לרבותיהם, בבחינת "הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו" (מכות י, א).

הגלות-מרצון של מרדכי היהודי נהירה אפוא לנו: הוא שצמא היה לדברי תורה, שצמוד היה לחכמי דורו - הקדים גלותו, הוא נהג בשעתו בתחילת גלות בבל כמו שנהג אחר כך עזרא הסופר בסוף גלות-בבל, שעיקב עלייתו - "שכל זמן שברוך בן נריה קיים, לא הניחו עזרא ועלה" (מגילה טז, ב). מרדכי היהודי החליט כי כל זמן שהחרש והמסגר קיים, לא אניחם ואשאר בירושלים, אלא למען לימוד תורתם ארד בבבל ואגלה יחד אתם. וכך מפרש מהר"ל מפראג ז"ל: "לכך הוגלה - להיות עם אנשי התורה, ולא היה רוצה לפרוש מן התורה" ("אור חדש" עמ' קיב), וכיוצא בזה כותב מהר"י פינטו ז"ל ("עין יעקב", מגילה שם): "הכתוב עצמו פירש טעם הדבר, שאמר "אשר הגלה" כלומר מעצמו - הטעם הוא לפי שהלך "עם הגולה" אשר הגלתה עם יכניה" המלך, שהם החרש והמסגר... ולא רצה להפרד מהם, כדתנן (אבות ד, יא) הוי גולה למקום תורה".

וזכו צדיקי עולם אלו, לציון מיוחד, מפי זכריה הנביא, והדסים יקרא להם: "והוא [הקב"ה] למד בין ההדסים אשר במצלה" (זכריה א, ח) - פירש רש"י (מגילה יג, א): "בין הצדיקים שגלו לבבל". כי אכן כהדסים רעננים היו אלה במצולת גלות בבל, והם שהשיבו את רוח העם בריחם הטוב בימים טרופים אלו, למען יחזיק מעמד בהמות גויים ובהימוט ממלכות.

ג. הכרזת יכניה - "הרי מפתחותיך לפניך!"

ומגלות יכניה, ליכניה עצמו - אותה גישה מיוחדת של הגולים קשורה היתה במפנה הגדול שחל בראש הגולים, במלך הצעיר, אשר הורד מכסאו על ידי נבוכדנצר מלך בבל, ונגזרה עליו גזירת גלות, וכך היתה השתלשלות הדברים, כמסור לנו מפי חז"ל:

יכניה המלך הצעיר בן השמונה עשרה (מלכים ב, כד, ח), עליו ניבא ירמיהו הנביא, נביא-החורבן, דברים קשים ביותר: - "העצב נבזה, נפוץ, האיש הזה, כניהו, אם כלי אין חפץ בו..." (ירמיה כב, כח) - כעצם הזה של מוח, בעת שאתה מנפצו, עוד אינו יפה למאומה... אמר ר' מאיר נשבע הקב"ה [שהוא נותק מלכות בית דוד מידו], שאינו מעמיד מיכניה מלך, הדא הוא דכתיב (שם כד) כי אם יהיה כניהו בן יהויקים וגוי, חותם על יד ימיני, כי משם אתקנד (שם) - ר' חמא בר חנינא אמר משם אני נותק מלכות בית-דוד!" (מדרש רבה על שיר השירים ח, ו: ילקוט שמעוני, ירמיה רמז, שג), גזירת שמים חמורה זו

קבלה תוקף **בשבעה** - "חי אני נאם ד'!" (ירמיה שם) וברור שהיה זה עונש על יכניה ואביו יהויקים שהוגדרו על ידי הנביא כ"רועים מאבדים ומפיצים את צאן מרעית" (שם כג, א).

והנה נתחוללה תמורה בלב יכניה. הוא, בן המלך המפונק, אשר כאמור דיבר עליו נביא-ד' בבוז, והעמיד עליו חותמת של "גבר-לא-יצלח בימיו" (שם כב, ל), כשהגיעה דרישתו של נבוכדנצר מלך בבל, לרדת מעל כסא המלכות, להיות משולח לבבל, התלבט מאד בבעיא, האם להענות לדרישת ההגליה של נבוכדנצר, שהוא הוא שהמליכו במקום אביו, והוא המאיים עתה בחורבן בית המקדש (אם כי איננו אומר זאת במפורש)? או ללכת בדרך האב-יהויקים - שבחר במות מחיי גלות?

וכאן באו אנשי סנהדרי גדולה - ראשי העם ומוריו-מאשריו - ויעצו לו להכנע לדרישות הרודן הבבלי, ולהמנע מכל עימות שיכול לקרב את הקץ ואת החורבן. ולהיפך: לנצל גלות זו להכנה פנימית לתקומה המובטחת מפי הנביא בעוד שבעה עשרות שנים. - ההחלטה הגורלית נסתיימה במעשה מרשים, המבטא אבדן תקוה ועוז בטחון גם יחד - אבדן תקוה בסיכויי המשך קיום הממלכה והמקדש במרכזה, ועוז בטחון שעתיד הקב"ה להחזיר עטרה ליושנה: כל מפתחות בית המקדש כונסו בידי יכניה המלך, והוא עלה לראש הגג ואמר: "רבונו של עולם הואיל ולא זכינו להיות גזברין לפניך... מכאן ואילך הרי מפתחותיך לפניך. וכמין יד של אש ירדה ונטלתן ממנו (ויקרא רבה יט, ו; ירושלמי שקלים, ו, ב), על דעת הסנהדרי הגדולה, הופקדו המפתחות בידיים נאמנות, למען ישמרו עד יום פקוד אותם, למען יוחזרו לבני מפקדיהם.

ובהגיע שעת היציאה ממש, הרי כדרך שנהג המלך הראשון לבית יהודה, דוד מלך ישראל, כשנאלץ לצאת את ירושלים, שנפרד ממקום המקדש ואמר "אם אמצא חן בעיני ד', והשבני, והראני אתו ואת נְהו" (שמואל ב טו, כה) - כך נהג גם נינו זה, בעמדו על סף סיום מעמד המלוכה בישראל, שבא להפרד מבית-המקדש, פרידה על מנת לשוב, פרידה על מנת להשיב. הוא השתחוה ויצא **משער הניצוץ**¹ - שער אשר תכנו ומהותו הוא סמל חי לאש- התמיד היוקדת בלב המלך הגולה ובלב כל **היוצאים** עמו, אש תמיד אשר לא תכבה, ניצוץ אשר יהיה אחר כך למוקד, ללהבה.

1 שער הניצוץ - זה היה שמו הקודם של שער זה בימי הבית הראשון. חה לשון מרא דמתינית, הרב בעל "תפארת ישראל" (מדות פרק ב, משנה ו' יכין פ): "ונראה לי... שהוא שער הניצוץ, שהזכירו התנא לעיל (פרק א' דמדות, משנה ה'). דהרי ממערב למזרח קחשיב סידור שערי צפון... ומסתמא ממנו התחיל התנא למנות סדר השערים". ובבית הניצוץ שהיה למערב מבית המוקד, היו מבעירין עצים שניצוציו מתקיימין זמן מרובה, שכשכתבה האש שבמערכה (דאין סומכין על הנס שנזכר בפרק ה' דאבות [מ"ה] דלא כיבו הגשמים וכו') - יבעירוהו משם... ולפיכך נקרא בית הניצוץ, רוצה לומר שניצוציו מתקיימין הרבה" (תפארת ישראל, מדות פרק א' משנה א' יכין ג).

אלא שהרב "תפארת ישראל" (מדות פרק ב שם) מוסיף ואומר: "רק שבתחילה היה נקרא שער יכניה, ואחר כך יחדוהו לקיום האש... ולכן קראוהו שער הניצוץ" - ותוספת זו תמוהה מאד, דלפי דבריו ששני השמות נתחדשו ושמשו בימי הבית-השני, נשאלת השאלה: ומה היה שם השער בבית-ראשון? אטו היה זה שער-ללא-שם? ועל כרחק הדבר הפוך הוא, כאמור, שבבית-ראשון היה נקרא בשם שער הניצוץ - שכן יחדוהו מתחילתו לקיום האש, ואילו בבית-שני, אשר ודאי החזירו עטרת השמות העתיקים של השערים ליושנה וקראום בשמותיהם הקודמים, הנה ביחס לשער זה, ישן מפני חדש הוציאו, וקראוהו שער יכניה על שם המאורע, ונשאר זה שמו חדרו קבוע עד חורבן הבית בשנייה.

ד. הגלות כשליחות לאומית

פרידה נרגשת זו של יכניה מבית המקדש ויציאתו דרד שער הניצוץ, לא נעשתה בהחבא, באישון לילה, אלא במעמד יושבי לשכת הגזית, אנשי הסנהדרי הגדולה, אשר גם הם יצאו עמו - "גלה יהויכין וגלתה סנהדרי גדולה עמו" (ויקרא רבה יט. ו). ושיתוף הפעולה המלא שבין ראש המלכות ושרי-התורה, היא שפתחה למעשה שער חדש, היא שבנתה שער חדש ומחודש, עוד לפני שנעל, עוד לפני שנחרב השער הישן².

אותה תכנית, אותה פרידה משער הניצוץ, הפכה להיות מוקד לפעולה רחבה של נאמני דבר ד', אשר הודרכו על פי ירמיהו הנביא (לא. כ): "הציבי לך צינים. שימי לך תמרורים" וגו', כפי שנתבאר הדברים על ידי חכמי הדור: "אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ, היו מצויינים במצוות, שכשתחזרו לא יהיו עליכם חדשים - 'הציבי לך ציונים וגו' - אלו המצוות שישראל מצויינים בהם - 'שיתי לבך למסלה דרך הלכת' (ירמיה שם) - אמר להם הקב"ה לישראל - ראו באלו דרכים הלכתם ועשו תשובה, מיד אתם חוזרים לעריכם, שנאמר (שם) שובי בתולת ישראל, שובי אל עריך אלה" [ספרי פרשת עקב פייסקא מג, על הפסוק ושמתם את דברי אלה וגו' (דברים יא, יח)]. וכמה מופלאים הם הדברים: נבוכדנצר מוריד מלך מכסאו, פורץ גבולות מדינה, רודה בעם בעל מעמד מיוחד, הוא מגלה את טובי העם, גדוליו וחכמיו הולכים לפניו שבי, "ויצא מבת ציון כל הדרה" (איכה א. ו), הוא רואה כבר את קיצו של העם, חוזה כבר את התפוררותו, את הרס עתידו. ואילו הגולים עצמם, הנתונים בצרה ובשביה, רואים את נתיב-היסורים שלהם כ"דרך לעבר גאולים" (ישעיה נא. י). אמנם מוצאים הם בשבעה דרכים, ככתוב בתוכחה (דברים כח. כה), אבל כל הדרכים מובילות בחזרה לירושלים. לא דרכי יציאה הם כי אם דרכי-שיבה - "שבי אל עריך אלה".

הגולים ראו את עצמם. לא כראשונים לגלות שעתידה להקיף את כל העם, כעבור עשר שנים או קצת יותר (למעשה 12 שנה), אלא כחלוצי הגאולה הצפויה-המובטחת על ידי ירמיה הנביא, כעבור שבעים שנה³, חלוצי החוזרים מן הגלות כדבר ד' ביד נביאו הנאמן.

2 ודברים נאים מצאנו בזה להגאון בעל "עמודי אור" - ר' יחיאל העליר ז"ל - בביאורו להגדה של פסח "אור ישרים": "ובחיבורו על ההפטרות ביארנו, שעל יכניה וצדקיה אמר ירמיה (יז, ה-ח) - על צדקיהו שבטח בפרעה שיצא לעזרתו ונלחם עם נבוכדנצר, ובסיבת זה נשרף הבית וגלו ישראל (הוא) אומר 'ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זלעו, ומן ד' יסור לבו', שצוהו ירמיה מפי ד' להיכנע לנבוכדנצר - ולא שמע: 'זהיה כערער בערבה ולא יראה כי יבוא טוב', כמו שאמר בסדר עולם רבה (פרק כ"ח) שיום שמת נבוכדנצר מת צדקיהו, ולא ראה בטובה. (ואילו) 'ברוך הגבר אשר יבטח בד' - הוא יכניה שבטח בד', ושמע לסנהדרין לצאת אל נבוכדנצר, אף כי בנפשו היה, 'זהיה ד' מבטחו' - שעלתו לו אחרית טובה, 'זהיה כעץ שתול על מים' - ששתלו-אל" (סנהדרין לו, ב).

3 ונראה שהם התחילו למנות שבעים שנה אלו משנת גלותם, שהרי יחזקאל הנביא אף הוא מונה כמה מנבואותיו לפי גלות יהויכין, וכך אנו מוצאים מיד בפרק הראשון בחזון-המרכבה: (א, ב) "היא השנה החמישית לגלות המלך יויכין". וכן להלן: ויהי בשנה הששית (ח, א, וראה שם כ, א; כד, א; ל, א; כ; לא, א; לב, ז). עד "בשתי עשרה שנה... לגלותנו... הקתה העיר" (לג, כא). ולפי דברי חז"ל במגילה (יא, ב) הרי המניין האמיתי התחיל לא מגלות יהויקים ויהויכין, שהיו תחילת החורבן, אלא מאותה שנה שהוכתה העיר היא גלות-צדקיהו, שהיתה סוף החורבן. אכן ביהזקאל בראש פרק מ', מצינו את שני התאריכים: "בכ"ה שנה לגלותנו (היינו לגלות יהויכין) - בארבע עשרה שנה אחר אשר הקתה העיר". ובספרי פרשת בהעלותך (פייסקא סד), על הפסוק בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים וגו' (במדבר ט, א), שנינו "חרב הבית - התחילו מונים לחורבנו, שנאמר אחר אשר הוכתה העיר". וביאר שם הגאון הנצי"ב ז"ל בבאורו "עמק הנצי"ב": "אף על

בכל מעשי ההגליה והגלות, ראו יורדי בבל את מכשירי הגאולה, את בשורת התקומה וההתחדשות. וכיון שעתידה שכינה לרדת עם הכלל כולו: "למענכם שולחתי בבלה" (ישעיה חג, יד), הרי שיש להכין שם כבר מעכשיו משכן לארון-העדות אשר ישכון אתם. וכדרך שפירש מהר"י אברבנאל, שכל נביא נשא שם שהתאים למצב תקופתו, כך ניתן לומר ששם המלך הגולה יהויכין נשא בתוכו את משמעות גלותו, והיא - ההכנה המוקדמת להתבססות האומה בגלותה, הכנה לגאולתה. יהויכין - שעתיד עם-ד' הגולה עמו לחזור ולבוא "אל המקום אשר הכַנִּיתִי" (שמות כג, ט). וההזדהות החזק ביותר ל'אתערותא דלתתא' של החרש והמסגר וכל הנלוים אליהם, בא מ'אתערותא דלעילא', מדבר ד' אל ירמיהו הנביא, אחרי הגיע גלות יכניה בבלה (ירמיה כד, ג-ז): "ויאמר ד' אלי, מה אתה ראה ירמיהו? ואמר: תאנים, התאנים הטבות - טבות מאד... ויהי דבר ד' אלי לאמר... כתאנים הטבות האלה, כן אכיר את גלות יהודה... ושמתי עיני עליהם לטובה, והשבתים אל הארץ הזאת, ובניתים ולא אהרס, ונטעתים ולא אתוש ונתתי להם לב לדעת אתי כי אני ד', והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלקים, כי ישבו אלי בכל לבם". ולהלן, בדברי הספר אשר שלח ירמיהו אל הגולים בבלה (כס, יא): "כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חשב עליכם נאָם ד', מחשבות שלום ולא לרעה, לתת לכם אחרית ותקוה" (שם). ובמדרש בראשית-רבה (פרק פה, ב): "ויהי בעת ההיא וירד יהודה" (בראשית לח, א) - ר' שמואל בר נחמן פתח, כי אנכי ידעתי את המחשבות, שבטים היו עסוקים במכירתו של יוסף, ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו וכו', ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה, - והקב"ה בורא אורו של משיח... בטרם תחיל ילדה! (ישעיה סו, ז).

ה. התשובה מובילה אל ההצלה

והנה בתלמודא דבבלאה במסכת סנהדרין (זו, ב), ר' יוחנן אמר: גלות מכפרת על הכל". וגלותו של יהויכין מאיגרא רמא של כסא-מלכות בירושלים לבירא עמיקתא של בור-שבי בבבל, היא שכיפרה על עוונותיו, והיא שביטלה אחר כך את הגזירה שנגזרה עליו מן השמים. ברם חז"ל במדרש (ויקרא רבה י, לב) הוסיפו להסביר, שליסורי הגלות נוספה מעלת התשובה. ולא עוד אלא שהרהורי התשובה, הקדימו ופעלו בלבו של יכניה, עוד לפני צאתו לגלותו. שכן כאמור עצם ההחלטה על קבלת הדין ואי-ההתנגדות לנבוכדנצר, שהודרכה על פי עצת סנהדרין גדולה, היתה בה משום פתיחת שערי-תשובה, ומשנפתחו השערים שוב לא ננעלו.

ככל שהמשיך יכניה לדון עם סנהדרין גדולה בעתידות האומה, שהעמיקו חקר כיצד לנצל את המאורע העגום, ומתוך צרה להמציא רווחה, כדבר נביא-החורבן: "וממכותיך ארפאך" (ירמיהו ל, יז), כך הלך והתחוויר לו עד מה עמקה עצת-ד', ואיזו שליחות נועדה לו בקבלו עליו את הדין בכניעתו המהירה. והרהורי התשובה הפכו אחר כך למחשבת-תשובה מעמיקה, כוללת, נתיקתו

גב דבאותו פסוק כתיב גם כן בעשרים וחמש שנה לגלותו - יש לומר שְׁמֵנָה (תחילה) לגלותו - גלות יהויכין, אבל מדחור ומנה גם כן לחורבן הבית, שפיר מוכח דעיקר מניינם של ישראל היה אז לחורבן הבית".

4 שם כתיב שְׁלֵקָתִי. ועיין ירושלמי תענית א, א; מכילתא בא יד; ספרי במדבר פד, ויקרא רבה לב, ח, שמות רבה כג, ה; במדבר רבה ז, י, איכה רבתי ה, יג; תנא דבי אליהו זוטא ט; מגילה כט, א.

הפכה להיות תקנתו - "אתקך אין כתיב כאן אלא אתקנך בתשובה - ממקום נתיקתו תהא תקנתו" (ילקוט שמעוני, ירמיה רמז, שג). ובסופו של דבר הגיעה התשובה לדרגא מכרעת עד שאמרו חז"ל: "ולא זז משם עד שמחל לו הקב"ה על עוונותיו" (ויקרא רבה סוף פרשה יט).

תהליך התשובה של המלך יכניה, הוא שקבע יחס מיוחד מצד חכמי-הדור אליו גם בגלותו. כרבן יוחנן בן זכאי בשעתו, על סף חורבן הבית-השני, שדאג לא רק לקיום "יבנה וחכמיה", אלא גם להמשך שלשלת מלכות-בית-דוד (גיטין נו. ב), כך נהגו גם אנשי החרש והמסגר, על סף חורבן הבית-הראשון. תוך כדי הקמת בתי-המדרש, תוך כדי בנין שתי הישיבות הגדולות, השוקדות על התורה יומם ולילה, דאגו גם להמשך שלשלת מלכות-בית-דוד. הם חפשו ומצאו קשרים עם חצר המלכות הבלית, והשתדלו לשפר את תנאי כלאו של המלך הגולה, ולאפשר לו המשך של חיי משפחה (ראה ויקרא-רבה שם), והאסיר הנענה שעליו נאמר "כתבו את האיש הזה ערירי, גבר לא יצלח בימיו" (ירמיה כ"ב, ל), זכה לצאצאים אשר מהם "הושתלה מלכות בית דוד", ו"בימיו אינו מצליח, אבל בימי בנו מצליח" (ויקרא רבה י. ה).

כאן גילו לנו חז"ל מה גדלה של תשובה, שכחה יפה לא רק לגבי גזירת ד' אלא גם לגבי שבועת ד' - "גדולה תשובה שבטלה את הגזירה ובטלה את השבועה!" וכביכול לאחר שאסר עצמו הקב"ה באותה שבועה, "נשאל לבית-דין של מעלה והתירו לו" (שם)⁵. ותוך כדי היותו אסיר-מלכות זכה

5 ובחידושי "תורת חיים" למסכת סנהדרין (לח, א) בד"ה שאלתיאל וכו', עמד על הקושי מדברי הנמ' בבבא בתרא (עג, א) אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי מי מפיר לי. וראה שם להלן בחידושי (לסנהדרין) לזף קי ע"ב ד"ה באפי נשבעתי, שהמשך בדיונו בזה. אכן יפה יושבו הדברים על ידי הנאון ר' אליהו שיק ז"ל, בביאורו "עין אליהו" שנדפס במהדורת "עין יעקב", (וילנא תרל"ד), עיין שם. ולפי מה שכתב הר"י בן-חביב ז"ל (הכותב) בעין יעקב ב"ב שם, "שאלו חזרו ישראל בתשובה, היתה שבועת זמן הגלות מותרת", אין שום קושי, שהרי הכא חזר יכניה בחשובה, כדברי חז"ל. ברם צ"ע שהרי שנינו במסכת ראש השנה (יח, א): "מניין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו נקרע, שנאמר (שמואל א ג, יד) ולכן נשבעתי לבית עלי וכו'. ועיין שם בחידושי הריטב"א שבית עלי תורת-ציבור להם. ולמדנו שלא רק ביחיד אינו נקרע גם אם חזר בתשובה, אלא גם זכות-ציבור אינה עומדת בכהאי גוונא. והשתא גם אם נאמר שהמשך דורות מלכות בית דוד תורת-ציבור יש לה (וכיוצא בזה עיין "טורי אבן" שם) עדיין מקום יש לשאול כיצד נקרע כאן גזר-הדין שהיתה עמו שבועה? ועל כרחו צריך לומר דמהאי טעמא דרשו חז"ל (פסיקתא דרב כהנא כד) "שאלתיאל - שנשאל אל על שבועתו". היינו לא שהקב"ה קרע את גזר-הדין. אלא שמצא דרך של עקירת הגזירה מתחילתה. וכמו שמצינו בהוספות לתיקוני זוהר, תיקונא חמישאה (קמג, עא): "קם רבי שמעון וכו' ואמר רבון עלמין עביד בגין שכינתא דאיהי בגלותא, ואם איהי באומאה (בשבועה) הא אבא ואמא, דאינן חכמה ובינה יכלין למעבד התרה וכו'" - והדברים הם מכבשונו של עולם.

ואפשר דעיקר היתר השבועה היה בעובדא שירד ממלכותו, היינו שלא היתה השבועה אלא כל זמן שהוא מלך ולא כשנהיה להדיוט, ולכן כיפרה גלותו והועילה תשובתו להתיר את השבועה, ואפשר שנרמז הדבר בלשון המדרש (מדרש רבה על שיר השירים ח, ו, וילקוט-שמעוני ירמיה רמז, שג) שדרש "נתיקתו תהא תקנתו", היינו מה שניתק מכסא מלכותו וגלה מארצו, היא שפתחה פתח להתרת השבועה, ומדויק לשון רש"י ז"ל בסנהדרין (ל"ו, ב) ד"ה לא יצלח: "שום הצלחה, וביכניה מלך יהודה כתיב", כלומר כל זמן שהיה מלך ומקומו ביהודה, ולא כשהיה להדיוט. וראה רות-רבה (ה), (ו) כל אותן ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום, לא עלו לו מן המנין, שהיה מתכפר לו בשעירה כהדיוט (ומקורו בירושלמי ראש השנה א, א). ועיין הקדמת הגאון עונג יום טוב, אות ו', אם המלך מתיירא מבשר ודם אינו בגדר מלך. ברם לאחר העיון, האיר ד' עיני ליישב הקושי בדרך מרווחת, שהנה מקרא מפורש הוא בתהלים (פט, לו) אחת נשבעתי בקדשי, אם ללדד אכזב, זרעו לעולם יהיה וגו', והרי לנו שבועת ד' שלא תפסק שלשלת בית דוד, ואם כן היאך נשבע הקב"ה חי אני נאם ד' וגו' (ירמיה כ"ב, כד), כתבו את האיש הזה ערירי (שם ל): אלא שבאותה שעה היה עדיין צדקיה ובניו בחיים, והיתה השבועה לבית דוד יכולה להתקיים בהם. אכן אחרי חורבן ביהמ"ק, כשנתפס צדקיה ובניו נהרגו, והנצר היחידי שנשאר היה יכניה, הרי השבועה החדשה ביחס לערירותו, התנגשה עם השבועה הישנה הקדומה לבית-

יכניה להעמיד בן ולהמשיך את שרשרת הזהב של מלכות בית-דוד - "אסיר שהיה חבוש בבית האסורים, שאלתיאל - שממנו הושתלה מלכות בית דוד" (שם) "זרובבל - שנזרע בבבל" (סנהדרין לת. א).

ובאה אחר כך נבואת חגי הנביא וחתמה את הדברים: "ביום ההוא... אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי, נאם ד', ושמתוך **כחותם**" (חגי ב', כג). פירש רש"י: "כלפי שנגזר על יכניה אביו: חי אני כי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני, כי משם אתקנך" (ירמיה כב, כד)... למדנו שהועילה לו תשובתו ונולד לו זרובבל והושם כחותם.

"משם אתקנך" - "רמז במלת אתקנך ענין תיקון, שהתיקון שיהיה כחותם יבוא משם, מגלות בבל, שם תצרף בכור הברזל והיסורים, עד יתוקן שיצמח צמח מזרעו, להיות **כחותם**-תכנית על ימין ד'" (מלבי"ם ז"ל, ירמיה כ"ב, כד).

וכמה תואמים כאן דברי הנביא מיכה (ד, י"א) "חולי וגחתי בת ציון כיולדה, כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה, ובאת עד בבל, שם תנצלי, שם יגאלך ד' מכף איביך. והמה לא ידעו מתשבות ד' ולא הבינו עצתו" (ועיין שם באבן-עזרא ד"א, בשם ר' משה הכהן: כי ידבר על בית שני והמושל הוא זרובבל וכו', כי זרובבל היה מבני יכניה, ועיין אברבנאל ומלבי"ם, שם)

ו. גלתה השכינה עמהם

ייחודם ויעודם של גולי יכניה, באים לידי ביטוי אפייני במעשה סמלי רב-משמעות, אשר נעשה על ידם בצאתם מירושלים, וכך מוסר לנו רש"י במסכת מגילה (כט, א ד"ה דשף), שאנשי יכניה לקחו אתם אבנים ועפר מירושלים לבנין בית הכנסת בגלותן, לקיים מה שנאמר (תהלים קב, טו) "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" - וכי היכן מצינו גולים שלוקחים אתם אבנים ועפר לארץ גלותם? שבמקום לקחת בגד נוסף, במקום להצטייד בתוספת אוכל, הרי הם מכבידים על עצמם וממלאים חלק מן הילקוט, מכלי-הגולה, בעפר הארץ ובאבניה?⁶

דוד, וכאן היה נחוג שבית דין-של-מעלה יתיר שבועה חדשה זו (והיה נחוג ההיתר, כיון שבשעת השבועה החדשה לא היתה זו עדיין מנוגדת לשבועה הישנה - ועיין יו"ד סי' רל"ח סעיף י"ז).

ואולי נרמזו הדברים בלשון המדרש (ויקרא רבה ספ"ט), שאחרי שאמר שם "שאל הקב"ה לבית דין של מעלה והתירו לו נדרו", המשיכו ואמרו: "באותה שעה ישבה סנהדרי גדולה על דעתה (עין "ידי משה" שם: "ישבה בשלוחה והיתה דעתה צלולה"), ואמרו בימינו מלכות בית דוד פוסקת, אותו שכתוב בו (תהלים פט, לו) וכסאו כשמש נגדי - מה נעשה?", והיינו שהאיר הקב"ה עיניהם של סנהדרי גדולה - אשר נבואת ירמיה בדבר ד' היתה ידועה להם - דעתם הצלולה הבינה שאותו מקרא בתהלים, הפותח ב"אחת נשבעתי לדוד" וגו', הוא פתח-היתר לשבועתו של הקב"ה. וממילא מותר להם - ואפילו חובה עליהם - להשתדל ולפעול למען המשך שלשלת-בית-דוד על ידי הנצר היחידי שנשאר בחיים, והוא יכניה היושב בבית-האסורים, ופעלו בדרך שפעלו כמבואר שם.

6 ומדן החתם סופר ז"ל בתשובותיו (יו"ד, סי' רסד) פירש, שהכוונה היא שיכניה וסיעתו הביאו עמם מאבני בית המקדש ועפרו, ותמה ושאל: "מי התייר להוריד מקדושת בית המקדש לבית-כנסת?" ותיירך דה"ט "משום דבאו בה פריצים וחללוה" (והיינו כשיטת הרמב"ן שגזירת הכתוב היא גם על הקרקע), אלא שהוסיף החתם-סופר ותמה, דגלות יכניה הרי היתה קודם חורבן בית-המקדש?

אכן, גולים אלו עמדו מיד על יתרונותיה של גלות מיוחדת זו, שכן הוגלו לא כמנוצחים ולא כפליטי מלחמה, אלא כאזרחי מדינה כפופה, שמעבירים חלק מאנשיה לשטח חדש, טרנספּר למקום מגורים אחר באימפריה הבבלית הגדולה. קבלת דרישתו של נבוכדנצר, אילצה גם אותו להתייחסות הוגנת כלפי הנכנעים, וגלות יכניה זכתה לתנאי-קיום בארץ-שביים. ואם גם אין תנאי גולה זו נוחים כלל וכלל, לא מעט יתרון היא מעניקה לגולים אלו, והם החליטו מיד שיש לנצל יתרון זה, ולקדם את פני הרעה הצפויה למדינה ולשוביה, "הגלת יהודה כלה, הגלת שלומים" (ידימה יג. יט), פירש רש"י "לא ילחם יהויכין כי לשלום יצא ויגלהו" ובבבא מציעא (לט. א) הוסיף רש"י ("בד"ה רטושים וכו') ופירש: "מתוך ישיבת-שלום, באין מחריד, הגלם נבוכדנצר".

ומשתפסו את המשמעות הפנימית של גלות זו, שוב היתה דרכם ברורה לפנייהם. הם כבר חזו את נתיב העליה המקווה, המובטחת, הנשקפת בסופה של הירידה. וכבר בצעדיהם הראשונים

הנה תמיהתו הראשונה מתיישבת, לפי מה שמצינו בפירושו רש"י בתהלים (קב, טו) על הפסוק: "כי רצו עבדיך את אבניה" - "אהבו אף את אבניה ואח עפרה, ומדרש אגדה כשיצא יכניה וגלותו, נשאו עמהם מאבני ירושלים ועפרה, לבנות להם שם בבבל בית-הכנסת", והרי לנו שלא לקחו כלל מאבני בית המקדש.

וכן העיר מרן הגר"א קוק זצ"ל בתשובתו להרב עקיבא גלאנזר ז"ל (דעת כהן סי' קעה), כי "מדברי רש"י בדוכתא לא מוכח כלל שהיה מאבני בית המקדש, ואולי היה זה מאבני ירושלים... ובעבודה זרה (מג, ב) פרש"י מפורש מאבני ירושלים, ולא זכר כלל שהיה מבית המקדש", ברם לעומת זה מביא מ"ר הרצ"י ז"ל כי "בערוך (ערוך שף) פירש ויסודה [לבי כנישתא דשף] מאבנים ועפר דאייתא בידיהו מבית המקדש, וכן באיגרת דרב שריא גאון", והרי לנו מקור מפורש לדברי החתם-סופר.

ואם אמנם המשיך החתם סופר וכתב שם, שגם אבני חומת ירושלים יש בהן קדושה, שחומות העיר ומגדליה היו באים מתרומת הלשכה (והביא הך דמסכת שקלים [ד, ב] ונדרים). ברם מאן לימא לן שלקחו מאבני החומה, והרי אפשר שהכונה היא לאבנים רגילות מהעיר, ודק לשיטת הרמב"ם (הלכות מעשה הקרבנות י, ה), שקדושת העיר כולה היא משום מחנה שכינה (ישראל) ישאר קושי, דאפשר שדרגא זו גבוהה יותר מקדושת בתי-כנסת.

ומה שהעיר החתם סופר על דברי עצמו, שגלות יכניה היתה (י"ב שנים) קודם החורבן, אפשר לתרץ ולומר, דלעולם לא לקחו אנשי יכניה מאבנים קבועות בחומה, אלא לקחו מן השכורות שנשברו תוך כדי לחימה, ואפשר שלגביהם כבר חל דין "וחיללה" עוד לפני חורבן הבית.

וכיוצא בזה כתב מ"ר הרב צבי יהודה ז"ל, בהערותיו שם בסוף הספר, שגם לשיטת הערוך שלקחו אתם מאבני בית המקדש, וכמו שכתב החתם-סופר, ניתן לתרץ תמיהתו שגלות יכניה היתה (י"ב שנים) קודם חורבן בית המקדש, "שאף על פי כן גם קודם חורבן בית-המקדש כבר היה חילול, על ידי הוצאת האוצרות וקיצוץ הכלים, כמפורש במלכים ב' (כד, יג)". ויש להוסיף לזה דברי המהרש"א במגילה (יא, ב) ד"ה מאי לבבל וכו': "מיום שכבש (נבוכדנצר) את יהויקים, שהיה בשנה השניה למלכות נ"נ, דהוה כמו תחילת החורבן של ירושלים" והיתה זו טעותו של דניאל שְׁפָנָה שבעים שנה "משכבש נבוכדנצר את יהויקים להיות לו לעבד" (רש"י דניאל ט, ב).

ועצם תמיהתו ביחס אותה החתם סופר על הסברא, דאיסור נתיצה אינה דוקא באבני המחב, אלא גם "בכל דבר המקודש". ולפי זה הוא כותב שהיה מקום לתמוה על הא "דמצינו בנחמיה שהיה שובר בשערי ירושלים הנשאים מבית-ראשון על מנת לבנות חדשים", והוא מוכיח משם שיש היתר נתיצה כשזו באה על מנת לתקן. (והגרש"ז מלובלין ז"ל בתורת חסד, חלק א', אורח חיים סי' ד, ז, כתב שזה "לא ברור שישנו איסור נותץ בתומת העיר, שבספרי (ראה טא) שנינו אבן מן המחב, מן ההיכל ומן העמדות"). ובשור"ת חת"ס שם הביא ראייה לדבריו מהא דמכות כב, א' דשורף עצי הקדש לוקה משום "לא תעשון" (דברים יב, ד). ועל הראיה הזאת אפשר להעיר, שהרי שם למדנו איסור זה מקום-נעשה המפורש בקרא ד"ואשריהם תשרפון באש" (שם, ג), וממילא קיים לאן דלא חששון כן לגבי שריפת עצי הקדש. אולם מניין לנו שאיסור זה קיים גם לגבי דרגות קדושה אחרות?

ברם יש לנו ראייה מרווחת יותר לדברי מרן החתם סופר ז"ל, מהא דעבודה-זרה יג, ב בבהמה שהוקדשה בזמן הזה - "ולישורי" גיטרא, אמר אביי אמר קרא ונתצתם את מזבוחותם וגו' לא תעשון כן". והרי לנו שאבני למד מקרא דונתצתם, לא רק על פעולה המקבילה לונתצתם, אלא על כל השחתה של דבר מקודש (ומרן החת"ס מיייתי לה להא דאביי בשור"ת אורח חיים (סי' לג) ועיין שם גם בס' לב), ותורת משה אמת היא.

בבלה, "בטרם יתנגפו רגליהם על הרי נשף" (ירמיה יג, טז), הבחינו בשחר הבוקע ועולה מתוך חשכת ליל הגלות, כדבר ד' ביד ירמיה הנביא באזני הגולים בבבל: "כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה, אפקד אתכם, והקמתי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה" (כט. י). וכאן פתחו הגולים מיד בתכלית-הכוסף לשיבה, לגאולה, שהיא תנאי לבניינה של ירושלים, כדבר רבי יהודה הלוי בסוף ספר הכוזרי. וחיבה יתירה נודעה מהם לאבני ירושלים, שהרי בקידוש העיר היו אומרים "שיר של תודה בכנורות ובנבלים... על כל אבן גדולה" (שבועות טו, ב).

וזכרו הגולים בצאתם מן הארץ, את דבר ד' ליהושע בכניסתו לארץ, לקחת אבנים מתוך הירדן, ולהציבם "לזכרון לבני ישראל". וכדרך שנאמר ליהושע "והיה כי ישאלון בניכם מחר לאמר: מה האבנים האלה לכם"... והיו האבנים האלה לזכרון" (יהושע ד, ו-ז) כך אמרו הגולים לעצמם: הבה נקח אתנו אבני-קודש אבני-זכרון, ואבן מקיר תזעק "זכרו מרחוק את ד', וירושלים תעלה על לבבכם" (ירמיה נא, ג), ובנים אשר יולדו בבבל יבואו ויראו ויסתכלו באבני ירושלים המיוחדות, יגעו בהן ברטט שבלב, ויתגעגעו לעיר הקודש, ויצפו לשובם לעירם ולארץ מולדתם. ואולי היו גם שזכרו מסורת-אבות מימי גלות מצרים, שלקח הקב"ה לבנה שנעשתה בתוך השעבוד המפרך "והיא היתה לפניו... לזכור צרתן של ישראל" (רש"י, שמות כד, י), ואמרו נקח אתנו אבנים מירושלים והן תהיינה לפנינו לזכור ולצפות לגאולתן של ישראל.

ומן שמיא אסכימו עליהו, שהרי שכינה שגלתה עמהם לבבל - "למענכם שולחתי בבלה" - מקום גילוייה שם היה: "בבי כנישתא דשף ויתייב בנהרדעא" (מגילה כט, א). וכיון שהיה בית כנסת זה מעון לשכינה, כמו שדרש רבא על הפסוק יד' מעון אתה היית לנו' (תהלים צ, ב) - שוב לא זזה שכינה משם גם כעבור מאות בשנים. וחז"ל (מגילה שם, ט) מוסרים לנו שגם בימי האמוראים היה שם לא פעם "מורא גדול - זה גילוי שכינה" (מדרש תנאים דברים כו, ח): "אבוה דשמואל ולוי הוו יתבי בכנישתא דשף ויתייב בנהרדעא - אתיא שכינה, שמעו קול ריגשא, קמו ונפקו" (והיינו כמו ששינו במגילה ג, א): "וראייתי אני דניאל וגוי' והאנשים אשר היו עמי לא ראו וגוי', אבל חרדה גדולה נפלה עליהם וגוי'" (דניאל י, ז) - אף על גב דאינהו לא חזו מזלייהו חזו.

ורבינו הגאון רבי עקיבא איגר ז"ל (מגילה כט, א ד"ה בבי כנישתא), מציין בגליון הש"ס, לדברי הרמב"ן במלחמותיו כתובות (סוף פרק ד דף כא, א בדפי הרי"ף): "ונהרדעא מעיקר בבל היא --- ואמרינן בבבל היכא [שריא שכינה]? בבי דינא דשייף ויתייב בנהרדעא, והוא עיקר בבל, ועיקר תורה מימי גלות - בנהרדעא שם, שגלו יכניה והחרש והמסגר [שם], כמו שמפורש ב"כיצד נכתבה המשנה" [היינו באיגרת רב שרירא גאון].

ואמנם כך כותב שם רב שרירא גאון: "דעו כי בראשונה כשגלו ישראל בגלות יכניה, והחרש והמסגר ונביאים רבים עמהם - הובאו לנהרדעא, ובנה יכניה מלך יהודה וכל הנלויים אליו בית-כנסיה, ויסדוה באבנים ובעפר שהביאו עמהם מבית-המקדש --- וקראו לבית-כנסיה ההיא בית הכנסת דשף ויתייב, כלומר שנסע בית המקדש וישב כאן בנהרדעא. והשכינה היתה עמהם,

כדאמרינן במגילה, בבבל - היכא שריא שכינה בה --- ושמואל אמר בבי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא⁷.

ז. קבלת תורה מרצון

וזכתה אותה גלות-יכניה להעמיד חכמי-דורות, ומתוכה צמחו ועלו שתי הדמויות האדירות- הזוהרות עזרא ונחמיה, ראשי הגאולה השנייה. **עזרא הסופר** ש"ראוי היה שתינתן תורה על ידו" (סנהדרין כא. ב) ו**נחמיה הפחה**, בונה חומת ירושלים ומקומם חרבות האומה. ובמסכת שבת נמסר לנו שחידוש גדול נתחדש בימים ההם: קבלת תורה מרצון! "הדור קבלוה בימי אחשורוש" (פח. א).

והדבר תמוה: וכי היכן מצינו אז משהו מעין מעמד הר סיני מחודש, או ברית ערבות מואב מחודשת, בדומה ל"אתם נצבים היום כלכם" (דברים כט. ט)? קבלת-תורה מחודשת, קבלה באהבה וברצון על ידי האומה כולה - אטו מילתא זוטרתא היא?!

אמנם נחמיה מספר לנו על מאורע מיוחד - מעמד חתימת **האמנה** של שבי הגולה (נחמיה פ'ק"ט ט-י). והיה זה בודאי מעמד מרשים, אבל קשה לומר שאליו התכוונו חז"ל באמנם "הדור קבלוה", שהרי שם השתתפו רק ראשי העם, והאמנה התרכזה בעיקר בחידוש חובת קיום המצוות התלויות בארץ.

ונראה אפוא שכוונת חז"ל היתה לא למאורע מסויים, אלא למעשה רב, גדול היקף ורב עומק, אשר בוצע בתהליך שנמשך לאורך שנים, ואשר מבצעיו כונו בשם המפואר "אנשי כנסת הגדולה" (יומא טט. ב) הגדולים אשר כינסו את פזורי העם, את אוצרות רוחו, אשר שמרו את משמרתו על ידי הקמת מערכה מקיפה של תקנות וגזירות. והם "תיקנו להם לישראל, ברכות ותפלות, קדושות והבדלות" (ברכות לג. א), הם אשר ביצרו את חומות האומה בגדרות ובסייגים. ואשר לולא רצון העם, הסכמת **הגוי כולו**, לא היתה שום אפשרות לכופ את זו המערכה על הציבור, שהרי "אין גוזרין גזירה על הציבור, אלא אם כן רוב הציבור יכול לעמוד בה" (בבא קמא עט. ב) ו"כל גזירה שבית דין גוזרין על הציבור ולא קיבלו רוב הציבור עליה - אינה גזירה" (ירושלמי שבת א. ד).

ואכן, רק בשעה שרוב ציבור היה חדור בהרגשת "כי הם חיינו ואורך ימינו" (מתוך ברכות ק"ש של ערבית עפ"י דברים ל. כ), חדור בהבנת הערך הגדול של משמרת התורה והמצוה, לקיומה, לביסוסה, לחיזוקה של האומה כולה, היתה יכולה להתקבל בבת אחת ללא ערעור מערכת שלמה כזאת של תקנות וגזירות חדשות, וכאותה ששנינו (שבת פ"א. מ"ד) "ושמונה עשר דברים גזרו בו ביום!" אותו מאמר קצר "הדור קבלוה בימי אחשורוש" מקפל אפוא בתוכו עידן של מהפכה שקטה רבת-עצמה. שעם גולה אשר החלקים השוליים שבו התדרדרו והגיעו לנשואי-תערובות, לבליל שפות, יחזור ויגיע תוך פרק זמן קצר, לקבלת כל התקנות והגזירות והחידושים של אנשי כנסת הגדולה, בהסכמה מלאה של רוב הציבור. וברור שלא רק "הסרת הטבעת" גרמה לכך (מגילה יד. א),

7 והיו רבים באים ממרחקים לאותו בית-כנסת. להתפלל וללמוד בתוכו. ועיין נדה יג. א). ונראה כי לאחר שהגיע לאזני המלכות, שבית הכנסת הזה הוא מרכז-משיכה להמונים, העמידה שם אנדרטא (והיתה זו ודאי צורת אחד המלכים), לכבוד ולזכרון (ראה ראש השנה כד. ב).

ולא רק האמון המלא במנהיגותם של מרדכי ואסתר מצילי האומה, אלא היו לכך שרשים עמוקים בתודעת העם. ואין ספק שהשרשים הללו בקעו ועלו מבין כותלי בתי המדרש של "החרש והמסגר"⁸.

ח. הגולה היא תחילת הגאולה

וזכריה הנביא, אשו היה מ"שלשה הנביאים שעלו עמהם מן הגולה" (זבחים טו, א), וראה כיצד האומה מתאוששת, כיצד ראשיה מתחילים בבנין המחודש של בית המקדש - "ידי זרבבל יסדו את הבית הזה וידיו תבצענה" (זכריה ד, ט) - הוא אשר חזה בחזון הנבואה את מנורת הזהב הזוהרת המאירה, כאשר גולה מתנוססת על ראשה - "ראיתי והנה מנורת זהב כלה וגללה על ראשה" (שם, פסוק ב) - תרין אמוראין, חד אמר גולה - שגולה לבבל וגלתה שכינה עמה, וחד אמר גאולה - פירוקא, שנאמר (ישעיהו מ, ז) ג'אלנו ד' צבאות שמו קדוש ישראל" (ויקרא-דבה, סוף ב, לב). האומר הראשון ניסה לבאר את פלא-המראה: מנורת זהב מאירה, איך תתכן בשעה, שגולה על ראשה, והרי גולה כולה מחשכים? ותשובתו הרמתה: כשהשכינה מלווה את הגולים, יכולה מנורתם להאיר גם בתנאי גולה. ואילו האומר השני הרחיק לכת והוא מסביר שבתוך הגולה עצמה גנוזה כבר הגאולה, ואור גנוז זה טמון היה בגלות יכניה⁹.

*

זכה אפוא שער הניצוץ אשר "בו יצא יכניה לגלותו" להיות שער-פינה לגאולה השנייה, כי זה השער לדי' שבו היתה היציאה, הפך להיות מיד לשער-שיבה, לשער העליה, ככל האמור לעיל. והבונים הגדולים, בוני הבית השני ופותחי שערי, אשר בחנו במבט לאחור את תקופת גלות בבל, הגיעו לידי מסקנא כי אכן ביציאה הזאת של יכניה משער הניצוץ, על כל מה שנתלווה לה, גנוז היה מוקד הגאולה ו"משם מתחלת הגאולה". ועל כן הרשו לעצמם לתרוג מן המגמה הכללית של

8 וכן כותב הגאון רב צמח בן חיים, בתשובה לחכמי קירואן: "שעיקר החכמים והנביאים לבבל גלו, והם יסדו את התורה וקבעו ישיבה בנהר פרת, מימי יהויכין מלך יהודה, ועד היום הזה הם היו שלשלת החכמה והנבואה, ומהם תורה לכל העולם כולו יצאה".

זה לשון רש"י ז"ל (גיטין ו, א ד"ה מ"ה מ"ה): "גמירי, דמשגלה יכניה לבבל, והחרש והמסגר עמו, לא פסקה תורה מהם". ונכדו רבינו תם ז"ל (שם, תד"ה מ"ה מ"ה) מרחיב ומסביר את הדברים, שהיה זה רב אשר בהגיעו לבבל, בחן את מסורת התורה במקום, והוא שקבע והורה כעבור זורות, שמאז גלות-יכניה נתבצר מקומה של בבל במקום תורה: "מכי אתא רב לבבל, הורה לנו שמימות יכניה, שגלו עמו לבבל החרש והמסגר, דינה להיות כא"י לגיטין" (שם, תד"ה מ"ה מ"ה). אתא.

9 ועיין "לקוטי תורה" לאדמו"ר הזקן ז"ל בעל התניא, פרשת בהעלותך י בד"ה ראיתי מנורת זהב כולה. שהביא דברי המדרש פרשת נשא פי"ג, ת: "לפי שירמיה אומר כסף נמאס קראו להם (ירמיה ו, ל), ויחזקאל קורא אותם סיגים וכו' (יחזקאל ב, יח), בא זכריה ואמר ראיתי והנה מנורת זהב כולה, לקיים מה שנאמר (שיר השירים ד, ז) "כולך יפה רעייתך, ובאות ח' שם: "שדוקא על ידי גלות בבל נעשו מנורת-זהב".

והנה מקרא זה, נדרש בויקרא רבה (ט"ז מצורע), על תשובת יכניה: "אמר ר' שבתאי, לא זו משם עד שמחל לו הקב"ה על כל עוונותיו, ועל אותה שעה אמר כלך יפה רעייתו ומום אין בך נופי' ביפה-תואר: "כיון דיכניה המלך עשה תשובה, כל שכן שאר העם", יצתה בת קול ואמרה להם (ירמיה ג', כב) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם".

מאורות נריה

שמירה קפדנית על רציפות השמות הקודמים של שערי העזרה. והחליטו להעניק לשער זה שם חדש. וזה שמו אשר קראו לו - **שער יכניה!**¹⁰

10 ועיין בספר "צניף מלוכה" (עמ' 6-175), שם מובא עוד פרק "על קדושת חבל ימית", ואכמ"ל - המע'.

הדור קבלו בימי אחשורוש - את התורה שבעל פה

הגמרא בשבת (פח. א) אומרת: "ויתיצבו בתחתית ההר" (שמות יט, יז)... מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם". ובתוס' שם (ד"ה כפה וכו') תמהו: הרי כבר הקדימו ישראל נעשה לנשמע? והנה מצינו תשובה לתמיהת התוס' בדברי חז"ל במדרש תנחומא פרשת נח (ס"ג ג'): שלא אמרו נעשה ונשמע אלא על תורה שבכתב ואילו הכפייה הייתה על התורה שבעל פה.

ושני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, לפירוש דברי המדרש, "אור החיים" הק' ומרן ה"חתם סופר" ז"ל. ה"אור החיים" אומר בפירושו לתורה (שמות יט, ה): "תורה שבעל פה - גדרי חכמים ותקנותם וגזירתם אשר יורו, כרמוז במצות 'לא תסור וגו' (דברים יז, א), נוכל לפרש תשובתם שאמרו 'כל אשר דיבר ד' נעשה ונשמע' (שמות כד, ז), שכוונתם היא על זה האופן: כל אשר דיבר ד' חלק ממנו שהוא מה שאמר 'ועתה אם שמוע' (שם, ה) - שהוא עניין הנאמר מפי הגבורה - אז 'נעשה' - אנו מקבלים עלינו לעשות מעתה קודם שנשמעהו. וחלק ממנו שהוא מה שאמר 'תשמעו', לעתיד, שהוא תורת חכם, 'ונשמעו' פירוש - לא קיבלו ולא מאנו, אלא תלו הדבר עד שישמעו... כי הם דברים שאין להם שעור... לזה תלוי שיהיה הדבר ברשותם עד שישמעו ויבחנו בכל דבר אם יוכלו קבל... ועל זה כפה ד' עליהם ההר כגיגית".

ומרן ה"חתם סופר כתב: "אבל שיהיו מסורים ביד חכמים, לא אבו, לא רצו לקבל עליהם דברי חכמים מבלי שישמעו תחילה את דבריהם, ומה שיסבול דעתם - יקבלו, ומה שלא ייטב בעיניהם - לא יקבלו, לכן אמרו למשה רבינו ע"ה 'ושמענו ועשינו' (דברים ה, כד) - מתחילה נשמע ואחר כך נעשה". (חתם סופר עה"ת סוף פרשת יתרו ד"ה 'ויענו כל העם יחדיו').

ויש להבין, שעיקרם ושרשם של דברים, אינו רק בספיקות ובאי הוודאות מה ילד יום ומה יגזרו חכמים, אלא שהאדם מוכן לקבל עליו עול-שמים, כי זה אינו מוגע בגאוותו. לא כן קבלת עול אדם - כאן רגש הגאווה מתקומם - "אין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו" (אבו עזרא שמות כא, ב).

"אמר רבא אף על פי כן הדור קבלו בימי אחשורוש" (שבת סט) - מה הביא לשינוי ביחס לתורה שבעל פה וחכמיה? היכן מצינו שהיה שם מעמד קבלת תורה חדש? והנה יש מסבירים שהכוונה היא לנאמר בנחמיה (י, א): "ובכל זאת אנו כרתים אמנה וכתבים" [ועיין מדרש רות רבה ד, ד]. ולעניות דעתי היתה זו רק התחלה, ואילו המשך הדברים היה במשך תקופה ארוכה, והיא תקופת אנשי כנסת הגדולה - שמרדכי, עזרא ונחמיה היו מראשוניו ושמעון הצדיק מאחרוניו - וכנסת גדולה זו היא שהחזירה עטרה ליושנה (יומא סט, ב), ואף הגדילה לעשות בהקמת חומות ההבדלה בין ישראל לעמים, חומות ייחודה של "קדש ישראל לד' " (ירמיה ב, ג) - ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו).

ושני דברים גדולים למדו בתקופת גלות בבל:

א. ערכם של סייגים לתורה. ב. הערכתם של חכמי תורה.

מחז - ההידרדרות המהירה של הגולה, שתוך זמן קצר של שבעים שנות גלות מלכות יהודה ועשרת השבטים שגלו לפניהם, הגיעו למשפחות מעורבות "ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית" (נחמיה יג, כד) "כי בגלות בית ראשון, לרוב עזיבת התורה ולמיעוט תקנות וגדרים, כמעט נשכחה התורה מהמוני העם, ואילו התמיד העניין ועוד מאה או מאתיים שנה היתה נשכחת התורה מכל וכל, חס וחלילה אבדה תקוותנו" (הגאון ר' יונתן איבשיץ ז"ל יערות דבש חלק א דהשה ד).

ומאיך - המאורע הגדול, סכנת ההשמדה המוחלטת של גזירת המן, והגילוי המופלא - מהלכי הפעולות של מרדכי ואסתר, מסירות נפשם למען כלל ישראל ודרכי דרישת הטוב לעמם ודברי השלום והאמת לכל זרע ישראל, הם הם שיישרו את ראיית העם, ופקחו את עיניהם להבחין מה בין מטילי שררה על הציבור לבין חכמי התורה, שקיומו של הציבור של עם ד' הוא בשבילם צו עליון של קידוש ד'. בימי אחשורוש ואחריהם הגיע כלל ישראל כולו לידי הכרה, שאיש התורה מבטל אישיותו כולה לדעתה של תורה, והלכה כמותו מפני שד' עמו (עיין סנהדרין צג, ב), וזה לא ייתכן כל זמן שנשתייר משהו שלא נתבטל כלפי שמיא.

מתוך אותה הכרה שהקיפה את כל העם, הגענו לאותה תופעה מופלאה בתולדות ישראל - קבלת כל החידושים שנתחדשו על ידי אנשי כנסת הגדולה: נוסחאות תפילה, ברכות, קדושות והבדלות, גזירות והרחקות, סייגים וגדרים.

עיין שבת (קכג, ב) בימי נחמיה בן חכליה נשנתה משנה זו שהרבו בגזרות "משום דהוּו מזלזלים בשבתות" (רש"י שם, ד"ה משנה) והיה צורך להעמיד את קדושת השבת על מכונה. והנה שנינו: "ושמונה עשר דבר גזרו בו ביום" (שבת פ"א, מ"ד) - והרי קי"ל: "אין גוזרים גזירה על הציבור, אלא אם כן רוב ציבור יכולין לעמוד בה" (בבא קמא ע"ב, ב), ואם לא קיבלו ציבור אינה גזירה (ירושלמי שבת א, ז) דבר זה חייב, אפוא, את חכמי הדור הגוזרים והמתקנים לבדוק, עובר לכל גזירה ותקנה, באיזו מידה עתידה הגזירה להתקבל על ידי הציבור.

ידעו, אפוא, אנשי כנסת הגדולה שֶׁלֵב העם פתוח לקראתם, ומוכנים הם לקבל באהבה עול גזרות והרחקות. אלו החלטות כבירות! ויכולת הגוי כולו, רוב הציבור, לקבל תקנות וגזירות, זהו גילוי מופלא של "נעשה ונשמע". ונכונות זו הייתה קיימת, מפני שהגיעו לדרגת ההבנה העמוקה של "כי הם חיינו ואורך ימינו" ממש, שתורה ומצוות הם דבר שהנשמה תלויה בו והן מקור החיים. לכן היו מוכנים כולם להרבות בשמירתם, ולא הכבידו עליהם הגזירות ולא הציקו הסייגים. להיפך, זה נסך הרגשת בטחון וחיזק את האמונה, כי מעתה לא ידח נידח גם מהנחשלים, ושלמות

מאורות תורתו - אדר ופורים

העם על כל אגפיו מובטחת על ידי חומות וגדרים. "הדור קבלוה בימי אחשורוש" - לא בשושן בלבד, אלא במהלך תקופת בית שני בארץ ישראל - את התורה ואת סמכות חכמיה.

הדור קבלה בימי אחשורוש - קבלת גזירות דרבנן*

הדור קבלה בימי אחשורוש - היכן?

הגמרא בשבת (פח. א) אומרת בהר סיני כפה עליהם הר כגיגית, והדור קיבלוה בימי אחשורוש. במעמד הר-סיני קיבלו את התורה מאונס, ובימי אחשורוש קיבלו אותה מרצון. מישוהו מכם יודע על מעמד מיוחד של קבלת התורה שנעשה בתקופה ההיא? י"א שהכוונה למה שכתוב בנחמיה כאשר חזרו בני ישראל מבבל, והיה מצב כללי של התפרקות, הנשים הנוכריות וכו' - כמו שיש עכשיו עם העולים מרוסיה, ג"כ אחרי שבעים שנות מהפיכה - שבעים שנות גלות בבל - זה שתזרו וכתבו את האמנה זו קבלת התורה. אך מי שמסתכל שם בפנים (נחמיה פרקים ט-י), עיקר האמנה עוסקת במצוות התלויות בארץ, נזכר שם שמיטה וכד'. וברור לי שהכוונה למשהו הרבה יותר מקיף. אם כי זה לא נעשה במעמד חגיגי כזה, כמו מעמד הר-סיני, אבל זה נעשה מבחינה לאומית-כללית ולא פחות אפקטיבית.

גזירות ותקנות אנשי כנסת הגדולה

הגמרא בברכות אומרת שאנשי כנסת הגדולה חידשו ברכות, קדושות, הבדלות, סדרי תפילה... אם תראו את הרמב"ם בהלכות תפילה (א. ז) הוא כותב שהיתה תקופה שכל אחד התפלל כהבנתו. (יש להניח שעברו גם לשונות של תפילה מדור לדור, אבל לא היה נוסח מחייב וקבוע). מבחינה זו זה היה יותר טוב, אתה פונה ישר לקב"ה. משהו מציק לך, אתה מדבר אתו ישירות. זו תפילה לא שגרתית. אבל ישנם ימים שהמוח איננו פנוי וכד'. ואם אין לך נוסח קבוע, עלולים לעבור כמה ימים בלא תפילה. ועל כן באו אנשי כנסת הגדולה וקבעו נוסח קבוע של תפילה. וכן יש ענין של גזירות חכמים. וזו לא גזירה אחת - הרבה גזירות: ענייני שבות ומוקצה וכל מיני דברים שבקדושה, נוסח של קידוש, נוסח של הבדלה, ברכות - זה לא היה מקודם. וכשאתה רוצה לחדש משהו, גם אם תסביר למישהו, שאינו תלמיד חכם, ענייני תרומות ומעשרות, למשל, הוא מתקשה להבין. הרי הסבא שלו היה יהודי כשר, ולא נהג כן. אבל סבא שלו היה בחוצה לארץ, ושם זה לא נהג - אך הוא מתקשה להבין זאת, שהרי הסבא שלו היה צדיק תמים ולא נהג כן, וממנו דורשים כן לנהוג כך.

הגזירות מלמדות על מעלת הציבור

הגמרא אומרת בכמה מקורות (בבא בתרא ט. ב; עבודה זרה לו. א ועוד) אין גוזרין גזירה על הציבור אלא אם כן הציבור יכול לעמוד בה. ואם גזרו גזירה, והיא לא התפשטה - זה בטל מאליו. גזירה שהתפשטה בציבור - אין ביי"ד יכול לבטל דברי ביי"ד חבירו, אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמניין

* נאמר לפני תלמידים בשנת תש"ן. שוכתב מהקלטה ע"י קובי לויך.

(עדיין פ"א מ"ה), ובדרך כלל האחרונים לא היו יותר גדולים בחכמה ובמניין מהראשונים (ועיין שבת קיב, ב אם ראשונים בני מלאכים וכו'). לפיכך בית דין שרוצה לתקן תקנה - צריך לעשות לפני כן את האומדנא - מה יהיה אם אנחנו נחליט כך, הציבור יקבל זאת או לא? ואם חושבים שהציבור לא יקבל אז לא גוזרים. בית הדין לא רוצה לעשות עצמו מגוחך. גזר גזירה ופרסם אותה ואף אחד לא שם לב אליה.

נאמר במסכת שבת (פ"א מ"ד) ואלו דברים שגזרו בעליית חנניה בן חזקיה... ובו ביום גזרו שמונה עשרה דבר. לא דבר אחד, שמונה עשרה דבר!! תארו לעצמכם, קמים בבוקר ומקבלים את העיתון וקוראים בו: "הודעת הרבנות: זה אסור, וזה אסור וזה אסור... תארו לעצמכם, היה מגיע "הצופה" היום, והיתה בו רשימת איסורים חדשים. איך היינו מגיבים אז? מה, אבא שלי לא היה מספיק צדיק? אז זה היה מותר, מדוע פתאום זה אסור? אם יש חשש של היתקלות בתגובה כזו, אז מה על בית הדין לעשות? לא לעשות! לא לתקן! ואם בית הדין לא חששו לגזור שמונה עשרה דבר, סימן שהם ידעו והבינו שהציבור יקבל. אותו הדבר בימי אנשי כנסת הגדולה, בית הדין שיערו שהציבור יקבל. ומדוע הציבור אכן היה מוכן לקבל, מערכה שלימה של איסורים ותקנות, שמקודם לא ריתה?

גזירות ותקנות חז"ל להציל מפני הידרדרות העם

באותה תקופה הציבור תפסו, איזה אסון לאומי היה עלול להתחולל, אילו המשיכו באותו מצב רוחני ירוד אליו הידרדרו. הם ראו שההתבוללות אוכלת בהם בכל פה. למשל, הם גזרו על יין של עכו"ם גזרו על פיתם משום יינם, ועל יינם משום בנותיהם (שבת יז. ב). אז יין של גוי אסור! לא רק יין נסך שמשמש לעבודה זרה שזה עניין אחר לגמרי, שייך לתשמישי עבודה זרה. סתם יינם זה לא יין נסך. לפעמים מערבבים בין הדברים, אבל אלו שני דברים שונים: יין נסך אסור בהנאה, וסתם יינם מותר - מותר בהנאה ואסור רק בשתייה. סתם יינם לא קשור עם יין נסך, אלא גזרו על פיתם משום יינם ועל יינם משום בנותיהם - אל תשתה יין יחד עם הגוי! אל תלך אייתו לבית קפה! אתה תלך, ובניך ילך, וביתך תלך וגם הוא בא עם בנו ועם בתו, נפגשים ומתיידדים - "תשמור מרחק"! כל הגזירות הללו בנויות על שמירת מרחק. היהודים נשאו ונתנו עם הגויים-ביזנס, ללכת לסעודה משותפת? לא! יתנו שם חזיר!...וכן הלאה לא. ילמדו הגויים ויתרגלו: זה לא. קשר חברתי-לא. קשר משפחתי-לא. וקיבלו עליהם, כשהבינו איזו סכנה נשקפת לאומה. וככל שהבינו יותר איזו סכנה זו, הסכימו לקבל יותר את הגזירות. משל למה הדבר דומה? - יש לך בכספת בבנק יהלומים, זהב, דולרים, ופתאום באה הנהלת הבנק ואומרת לך, שלפי המצב בעולם התחתון, לפי החידושים שיש בידיהם - הכספת הזו שלך לא מספיק מוגנת, והבנק מוכרח להוציא הוצאות נוספות לנקוט באמצעי שמירה יותר גדולים, אזעקה, מערכת אלקטרונית וכל מיני דברים שכאלה. ומשום כך דורשים ממך יותר כסף בעבור השמירה. מה תאמר? "It's not my business" שמת דברים בבנק, וזה תפקידו, הוא צריך לשמור עליהם, כך תאמר? לא. אתה הרי מעוניין שמירה טובה ומסבירים לך שהמצב הקיים איננו מספיק, וככל שיש לך יותר היו אתה יותר חרד למימון שמירתו. אדרבא, להיפך, לפעמים אתה פונה בעצמך לבנק, ואומר: קראתי בעיתון שהעולם התחתון מצוייד

באמצעים כאלה וכאלה, מה אתם עושים עם זה? איך אתם מגיבים לזה? ועונים: אתה צודק, אך אתה תצטרך לשלם על זה עוד כסף ואתה ודאי תענה: בסדר, אדרבה, תבקשו, ניתן ברצון. זהו בדיוק המצב, שהיה בישראל אחרי המעשה בימי מרדכי ואסתר. אז חז"ל קוראים לזה "בימי אחשורוש" אבל זה תקופה הרבה יותר מקיפה, והביטוי שלה-הביטוי המעשי, הוא הנכונות של כלל ישראל לקבל את כל גזירות דרבנן.

בהר סיני "נעשה ונשמע" או "כפיית הר כגיגית"

ולכאורה נשאלת השאלה, התוסי' בשבת שואלים שלא הזו: בסוף פרשת משפטים אנחנו שומעים: "את כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע" וזה היה לפני מתן תורה, אם כן מה עניין כפיית הר כגיגית? ובמדרש תנחומא (פרשת נח, ט) מוסבר עניין זה, שהקבלה מרצון היתה ביחס לתורה שבכתב והקבלה בכפייה היתה תורה שבעל פה. ושואלים מה פירוש שהיתה כפייה על תורה שבעל פה? מה נקרא שקיבלו את התורה שבכתב מרצון? "לפי שלא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא על התורה שבעל פה, שנאמר: "כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית..." (שמות לד, כז), ולא קיבלו ישראל את התורה עד שכפה עליהם הקב"ה את ההר כגיגית... ואם תאמר על התורה שבכתב כפה עליהם את ההר? והלא משעה שאמר להו "מקבלין אתם את התורה"? ענו כולם ואמרו "נעשה ונשמע"... אלא אמר להם [אם מקבלים אתם את התורה - מוטב וכי] על התורה שבעל פה שיש בה דקדוקי מצוות קלות וחמורות [ואותה קיבלו מאונס ולא מרצון]. ושואלים כמה גדולים: מה פירוש את התורה שבכתב קיבלו מרצון ואת התורה שבעל פה מאונס. כיצד ניתן לקבל תורה שבכתב ללא תורה שבעל פה? כתוב: (דברים ל, ה) "וקשרתם לאות על ידך" זה תורה שבכתב, אך מה זה "וקשרתם"? איך זה "טוטפות בין עיניך" כל זה לא כתוב בתורה שבכתב, זו תורה שבעל פה. אז מה קיבלו מאונס ומה קיבלו מרצון?

תורה שבעל פה גזירות המתחדשות בכל דור ודור

ומעניין, ישב "אור החיים הקדוש" - ר' חיים בן עטר במרוקו וישב החתם סופר בהונגריה בפרשבורג - ברטיסלב ושניהם אומרים את אותו הדבר. מה שנאמר תורה שבעל פה אין לה הכוונה אותה תורה שבעל פה שמפרשת את הסתומות של תורה שבכתב, שבלעדן אין יודעים מה לעשות, אלא הכוונה ב"תורה שבעל פה" לאותן גזירות דרבנן, שעתידים חכמים לחדש בכל דור ודור. ונאמר זאת כך: מה שהקב"ה אומר, אנו מוכנים לקבל, אך מה שהרבנים מחדשים, גזירה כזו וגזירה כזו, זה אין אנו מוכנים לקבל. ויש בזה משהו פסיכולוגי, מוכנים לקבל עול מלכות שמים, אבל רבנים, זה כבר אנשים משתלטים עליו זה לא. אבל אין זה נכון, שהרי ברור לנו שכל גדולי ישראל שאת גזירותיהם ותקנותיהם קיבלנו, אין בכל מה שתיקנו וגזרו חשבון אישי, לא כבוד ולא ממון, ולא שום דבר אחר למדו תורה לשמה בכל ליבם ובכל כוחם. ועל כן ככל שאדם היה יותר צדיק קיבלוהו יותר. ידוע שאצלנו ה"משנה ברורה" נחשב לפוסק הלכה, וה"חפץ חיים" נחשב אצלנו כאדם פרטי עם חשבונות אישיים?! או למשל הגאון מוילנא? - אנשים התבטלו בפניו. אם הגאון אמר כן, ודאי שכך יעשו.

נאמר בתשובה לשאלה, שלכאורה גם בעולם ההלכה והרבנות אנו נתקלים בתככים ומריבות שנראים שאינם נובעים ממניעים הלכתיים תורניים טהורים. בזמן המחלוקת על החסידות, הגאון - מוילנא החרימ את החסידות. "בעל התניא" הגיע לויילנא, הגאון לא רצה לקבל אותו. תארו לעצמכם מה היה באותו הזמן בוילנא, ברחוב בין ה"עמק" בין מי שנטה לחסידות ובין מי שהתנגד, אתם יכולים ודאי לתאר לעצמכם מה היה אז ברחוב מריבות, גידופים, אני לא רוצה להעלות על דל שפתי אליו ביטויים, אולי מישהו התבטא נגד הגאון ואחר התבטא כנגד בעל התניא. אבל יש להניח שזה ככה, ברחוב בין הציבור למטה, אם הגאון מוילנא החרימ את החסידים אז צריך לרדוף אותם להשמיד להרוג ולאבד... ואלו שמעריצים את בעל התניא... יש איגרת מיוחדת מבעל התניא שלא יעשו ששון ושמחה בשעה שנפטר הגאון. היה מצב מתוח מאד, וכל יהודי היה אז במבוכה גדולה. והנה אם נפתח את ה"משנה ברורה" ונסתכל ב"שער הציון", ניתן למצוא בשורה אחת שהוא מזכיר את הגר"א ובציודו את הגר"ז, הגאון ר' זלמן בעל התניא, בשורה אחת מופיעים הגר"א ובעל התניא ואין סתירה. ואם הוא היה עושה כן באותם הזמנים בוילנא, אלו היו טורפים אותו ואלו היו טורפים אותו. אבל הנה אחרי כמה דורות התברר, שהחסידות הביאה הרבה ברכה, וההתנגדות של הגאון הביאה הרבה ברכה לחסידות, העמידה אותה במקומה, שלא יפרצו את הגבולות ואת הגדרות, ובסופו של דבר מבינים, לאחר כמה דורות, שמן השמים יצא ככה לאזן את הדברים. אני משתמש היום במשל זה, משער הציון, בו מביא "החפץ חיים" בשורה אחת את דברי הגאון ובעל התניא, כלפי אלו ששואלים אותי כיום מה עושים? הרב שך, ומאיך הרבי מלובביץ. ואני עונה, רבותי כל זה לא שייך לנו, זה עניינו של הקב"ה. אנחנו לא צריכים להתערב. בשבילנו, כל אלו שעומדים על בסיס של תורה ומצוות כמו שכתוב בשו"ע, כמו שנפסק ברמב"ם, שומעים אותו. לומדים מכולם, איך? אלא מה? יש חילוקי דעות ביניהם, זה לא שייך אלינו בא דבר תורה טוב מהרב שך - נקבל אותו. ואם בא דבר תורה טוב מהרבי מלובביץ נקבל אותו. כל מעשה טוב, נקבל אותו. חוץ מאשר המריבות, אנו צריכים להתרחק מזה כמטחוי קשת לא שייך לנו. מבחינה זו אנחנו מאושרים ממש מאושרים. אנחנו לא שייכים לכל זה. בשבת שעברה הייתי במקום שהיה בו "יתד נאמן"-הוצאתי ממנו את החלק של שבת, על גדולי ישראל, פרשת השבוע על ספרים חדשים שהופיעו... זה כן, אדרבה ואדרבה. אבל החלק הפוליטי בזה לא לנגוע. העיתונים ה"דתיים" שמביאים רק את המחלוקות והויכוחים, שבציבור שלנו, למה אנחנו צריכים לקרוא את זה? כשם שאסור לדבר לשון הרע כך אסור לשמוע לשון הרע ואסור לקבל לשון הרע.

נחזור לענייננו. "הדור קיבלוה בימי אחשורוש", זוהי תקופה שלימה שעם ישראל על כל חוגיו היה מוכן לקבל את כל גזירות חכמים. והיו שפע של גזירות חכמים. בשבת (קכג. ב) יש דוגמא מעניינת לתהליך של גזירת הגזירות בדיני מוקצה! שמקודם בטלולי מוקצה אסרו כמעט את כל הכלים חוץ מהכלים שאתה משתמש בהם לצורךך, אחר כך התירו וחזרו והתירו. ואומרת הגמרא שמקודם גדשו את הסאה. ומסבירים שם המפרשים שמקודם כשעניין השבת היה פרוץ מאד מאד, אז בכדי לעצור, החמירו מאד מאד. ואחר כך כשהעניין של שבת התחזק והמצב היה יותר טוב, התחיל להקל בעיינו מוקצה עד שקבעו עד כאן לאמור, היתה תקופה שעם ישראל הרגיש שהוא פרוץ לכל הרוחות, וזה כל כך היה הורס אותו, עד שהוא מרצון קיבל על עצמו את כל אותן הגזירות והתקנות, כמו אותו בעל הכספת בבנק אשר בה פיקדון החשוב לו מאד שעתידי ולילדיו,

מאורות נריה

והוא מרצון מוכן להפקיד עוד כסף בבנק, כדי להגביר את האבטחה ולהוסיף עוד מערכת הגנה, ועוד אזעקה, ועוד גדר, כדי שידע שכל מה שיש בכספת שלו בטוח ושמור. וכך אנחנו בכל דור ודור, משמרת ככל שהמצב מחייב. למה אצלנו מותר, ופלוגי אוסר? כל אחד לפני התנאים והמצב אצלו. לא אותם הדברים שנתיר לעשותם כאן, בכפר הרא"ה, יתירו גם לילד שנמצא בכיכר דיזנגוף ומוקף באותה הסביבה שיש שם, וצריך לשמור אליו בצורה אחרת. ועל ילד שנמצא פה צריך גם לשמור בצורה אחרת. הדבר דומה לדוגמא המוחשית, שיש הבדל בזהירות הנדרשת מילד שמסתובב ליד כביש שהתנועה בו מועטה לבין זה שמסתובב ליד כביש שהתנועה בו סואנת וסכנת הדריסה שם מוחשית יותר ורבה יותר.

וזה הדור קיבלוה בימי אחשוורוש.

מקור התקנה לקרות המגילה בציבור ותוקפה

בירושלמי מגילה (ב. ה), על המשנה: "הכל כשירין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן. רבי יהודה מכשיר בקטן", אומרת שם הגמרא: "אמר רבי יודה: קטן הייתי וקריתיה לפני רבי טרפון בלוד. אמרו לו קטן הייתה ואין עידות לקטן. אמר רבי: מעשה שקריתיה לפני רבי יהודה באושה. אמרו לו אין זו ראייה היא שהוא מתיר. **מיכן והילך נהגו הרבים לקרותה בבית הכנסת**".

וביאר שם "קרבן העדה": "**שהוא מתיר** - רבי יהודה שקרית לפניו הוא המתיר את הקטן ואין לך להביא ראייה ממנו, שהרי רבים חולקים עליו. והא דלא אמרו ליה אין מביאין ראייה מן הקטן, דחדא ועוד אמרו לו. חדא דקטן היית, ועוד אפילו היית גדול - אין מביאין ראייה מן המתיר. **מיכן והילך נהגו** - העם לקרות בבית הכנסת, **וברבים ודאי דבעינן שיקרא גדול מפני כבוד הציבור. לישנא אחרינא: מכאן והילך נהגו הנערים לקרותה בבית הכנסת. והרבים פירוש נערים, דנער מתרגמינן רביא (בראשית כא. יז), והראשון עיקר**".

אם כן, "קרבן העדה" נוטה לומר שאין לקטן לקרות המגילה בציבור מפני כבוד הציבור. וב"פני משה" שם ביאר: "**מכאן ואילך** - אחר שאירע שקרא הקטן, נהגו הרבים לקרותה בבית הכנסת, **ושוב לא יניחו שיקרא הקטן לרבים**". - כלומר הוא מקבל את פירושו הראשון של "קרבן העדה".

אבל בתוספתא דמגילה (ב. ז) איתא בהדיא שקטן יכול לקרות המגילה. וזה לשון התוספתא: "אמר רבי יהודה: קטן הייתי [וקריתיה לפני רבי טרפון בלוד וקלסני]. אמר רבי: קטן הייתי וקריתיה [לפני רבי יהודה באושה, והיו שם זקנים ולא אמר אחד מהן דבר]. אמרו לו: אין מביאין ראייה מן המתיר. [מכאן ואילך הנהיגו קטן קורא אותה לרבים].

- על כל פנים מכאן ואילך - מזמנו של רבי נהגו לקרות המגילה ברבים. ובירושלמי (שם ה"ד): "רבי לעזר בשם רבי חנינה וכו' צריך לקרותה בלילה ולשנותה ביום וכו'. רבי חלבו, רב חמא בר גוריא וכו' בשם רבי יוסי בן חנינה: "משפחה ומשפחה" (אסתר ט. כח) - מיכן למשמרות כהונה ולויה שיהו בטילין. אמר רבי חלבו: מיכן לבית הוועד שיהא בטל. שמעון בר בא בשם רבי יוחנן: "וזכרם לא יסוף מזרעם" (שם) - **מיכן שקבעו לה חכמים מסכת**. ומבאר ה"פני משה" במקום: "**שיהו בטלין** - מעבודתן לשמוע מקרא מגילה. **לבית הוועד שיהא בטל** - מתלמוד תורה לשמוע מקרא מגילה".

וב"קרבן העדה" שם: "**מיכן** - סמכו חכמים שקבעו לה מסכת בפני עצמה, שיהגו וילמדו בה תמיד".

- מכאן רואים שלא רק הנהיגו שיהו קורין המגילה בציבור, אלא גם נקבעה מסכת מיוחדת - מסכת מגילה - לדינים השונים של קריאתה.

ועל עצם התקנה של עצם כתיבת מעשה המגילה וקביעת ימי הפורים, ישנו דיון וויכוח חריף בירושלמי (א. ה; וחלקו קיים גם בבבלי מגילה ז. א): "רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רבי יצחק: מה עשו מרדכי ואסתר? - כתבו אגרת ושלחו לרבנותינו, שכן אמרו להם: מקבלין אתם עליכם שני ימים הללו בכל שנה? - אמרו להן: לא דיינו הצרות הבאות עלינו, אלא שאתם רוצין להוסיף עלינו עוד

צרתו של המן?! - חזרו וכתבו להן אגרת שניה, הדא הוא דכתיב (אסתר ט, כט): "לקיים [עליהם] את אגרת הפורים הזאת השנית". מה היה כתוב בה? - אמרו להן: אם מדבר זה אתם מתייראים? - הרי היא כתובה ומעלה בארכיים - הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס" (שם י, ב). רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן: שמונים וחמישה זקנים ומהם שלושים וכמה נביאים היו מצטערין על הדבר הזה. אמרו: כתיב (ויקרא כז, לד): "אלה המצות אשר צוה ה' את משה..." - אלו המצות שנצטוונו מפי משה. כך אמר לנו משה: אין נביא אחד עתיד לחדש לכם דבר מעתה, ומרדכי ואסתר מבקשים לחדש לנו דבר?! - לא זזו משם נושאים ונותנים בדבר, עד שהאיר הקב"ה את עיניהם ומצאו אותה כתובה בתורה ובנביאים ובכתובים. הדא הו דכתיב (שמות יז, יז): "כתוב זאת זכרון בספר", "זאת" - תורה, כמה דנימר (דברים ד, מז): "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל", "זכרון" - אלו הנביאים - "...ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' וגו'" (מלאכי ג, ז), "בספר" - אלו הכתובים - "ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה ונכתב בספר" (אסתר ט, לב).

רב ורבי חנינא ורבי יונתן ובר קפרא ורבי יהושע בן לוי אמרו **המגילה הזאת נאמרה למשה מסיני**, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה". ["קרבן העדה" שם: נאמרה למשה מסיני, שיכתב מחיית עמלק **רביעית**, ודריש לה מדכתיב "כתב", ללמד שיכתוב בכתובים ו"זאת", "זכרון", "בספר", בא ללמד על גי' פעמים שכתוב בתורה (שמות יז, דברים כה) ובנביאים (שמואל א, טו). אלא שאין מוקדם וכו', כלומר ואף על גב דהוה ליה למכתב "כתב", שמורה על כתובים בסוף, אך כיון דאין מוקדם ומאוחר בתורה לא קפיד קרא על הסדר].

אם כן מצאו מקור מפורש לכתבת מגילת אסתר ואפילו אמרו שהיא כבר נאמרה למשה מסיני. וממשיך הירושלמי ואומר שם: "רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש, רבי יוחנן אמר הנביאים והכתובים עתידין ליבטל וחמשת ספרי תורה אינן עתידין ליבטל. מה טעמא? - "קול גדול ולא יסף" (דברים ה, יט). רבי שמעון בן לקיש אמר **אף מגילת אסתר והלכות אינן עתידין ליבטל**, נאמר כאן "קול גדול ולא יסף", ונאמר להלן (אסתר ט, כח) "...וזכרם לא יסוף מזרעם", הלכות - "...הליכות עולם לוי" (חבקוק ג, ו).

ושם (בהלכה ד): "רבי חנינא ורבי יהושע בן לוי תריהון אמרין בטלה מגילת תענית, רבי בא ורבי סימון אמרי בטלה מגילת תענית, רבי יונתן אמר בטלה מגילת תענית. אמר רבי יוחנן: אמש הייתי יושב ושונה מעשה שגזרו תענית בחנוכה בלוד, ואמרו עליו על רבי אליעזר שסיפר (כלומר הסתפר), ועל רבי יהושע שרחץ. אמר להן רבי יהושע: צאו והתענו על מה שהתעניתם, ואת אמר בטלה מגילת תענית?! - אמר רבי בא: אף על גב דאמר בטלה מגילת תענית - חנוכה ופורים לא בטלו".

המעשה הנ"ל מובא גם בבבלי (ראש השנה יח, ב) ושם עונה רב יוסף: "שאני חנוכה דאיכא מצוה", כלומר כיון שחג זה צמודה אליו מצוה, והיא הדלקת הנרות, לא בטלוהו. ומקשה עליו אביי "ותיבטל איהי ותיבטל מצותה", ומסיקה הגמרא: "אלא אמר רב יוסף, שאני חנוכה דמפרסם ניסא". ואף בדף יט, ב מסיקה הגמרא שחנוכה ופורים לא בטלו. וכל הטעם שמחפשים הוא רק לגבי חנוכה, דבפורים לא צריכנא להא, דיש לה סמך **מהתורה** וכנזכר לעיל.

זאת ועוד, בירושלמי דמגילה (א, א) כתוב: "תני בשם רבי נתן: **כל החדש כשר לקריאת מגילה**. מה טעמא? - **ויהחדש** אשר נהפך להם מיגון לשמחה וגו'" (אסתר ט, כב).

[אגב, שם רבי חלבו חולק ואומר: "ויבלבד עד חמשה עשר", כלומר שרק עד חמשה עשר באדר אפשר לקרא את המגילה. ועל סמך זה כתב ב"שבלי הלקט" (סי' קצה) בשם אחיו ר' בנימין שבו ארבעה עשר שהוא בא בדרך או בספינה

ולא היתה עימו מגילה ונזדמנה לו בידו בט"ו, שקורא אותה בחמשה עשר, ומברך לפנייה ולאחריה, והביא הרב ר' יעקב מגויירצבורק ראייה מהירושלמי הני"ל, ומדברי רבי חלבון].

ושם בירושלמי מובא שקבעו קריאה בט"ו לכרכים המוקפין חומה מימות יהושע בן נון דוקא ולא מימות אחשורוש, כדלהלן: "רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי: חלקו כבוד לארץ ישראל שהיתה חריבה באותן הימים, ותלו אותה מימות יהושע בן נון".

ובשו"ת תשב"ץ חלק ג' סי' רצז כתב שעיקר הטעם כדברי הרמב"ן, דבשנת הנס לא היה להם למוקפין יום כלל ונשתנו פרזים ממוקפין, שישראל היו בעריהם בארץ ישראל והיו מהם בערים בצורות ומהן בערי הפרזים, ואלו היו בסכנה גדולה, וביום י"ג עלו עליהם אויביהם והם נלחמו בהם ונעשה להם נס והרגו אותם ועשו יום נוח מתרת הנס. אבל היושבים בערים בצורות לא נלחמו ואפילו שרובם היו בחוצה לארץ - מכל מקום זכר הנס נעשה בשביל אותם שהיו בארץ ישראל, מפני ששם היו הסנהדרין, או מפני מעלת ארץ ישראל שלא חרבו הערים שהיו בהן ישראל שלכבודה נעשה זכר הנס, שבחוצה לארץ אין חילוק בין פרזים למוקפים, שכולם היו בין האויבים ואין החומה מעלה ולא מורדת להם. ובשנת הנס עשו כפרזים ביום נוח שלהן שהוא י"ד, יום טוב, ובשושן ביום ט"ו שהיה יום נוח שלהן, וראו לחלק פרזים ממוקפים לזכר כי בהם [בפרזים] היה הנס יותר גדול, ולא מצאו יותר הגון מיום נוח של שושן למוקפין. והיינו דאמרינן בגמרא (ב. ב) ואימא ביי"ג כלומר לחלוק מוקפין מפרזים ומהדרין כשושן.

והגמרא במכות (כג. ב) מביאה: "אמר רבי יהושע בן לוי: שלשה דברים עשו בית דין של מטה, והסכימו בית דין של מעלה על ידם וכו', מקרא מגילה דכתיב (אסתר ט. כז) "קיימו וקבלו" - קיימו למעלה מה שקבלו למטה".

פורים - ביטול הדעת כלפי החכמים*

"מיחייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע" (מגילה ז. ב) "עד דלא ידע" - שאז הוא יודע שאין לו דעת וכולו תלוי בד' (מהר"ל מפראג הקדמה ל"אור חדש"). הרבה פגעים באים מעודף הערכת עצמו להערכת הדעת. עמלק - קליפת (חופצה) [חוצפה] ודעת. משה רבינו ע"ה התבטל בפני הקב"ה. הוא העניו (במדבר יב. ג) ועל כן זכה לדעת. ובמלחמה - "ויחי ידיו אמונה" (שמות יז. יב) וזה נדרש גם מישראל - השתעבדות כלפי מעלה (עיין ראש השנה פ"ג, מ"ח).

ונבחר למלחמה זו דוקא יהושע, שהיתה בו מדה שלא היתה יכולה להיות במשה רבינו ע"ה: התבטלות כלפי רבו, קבלת עול חכמי תורה - "לא תסור" (דברים יז. יב). אלא שנאמר (שמות יז. יג) "ויחלש יהושע וגו'", שלא גמר להעביר קליפת עמלק כלפי תלמידי חכמים, ורק אחר כך "הדור קבלוה בימי אחשורוש" (שבת פח. א), כפירוש ה"אור החיים" בפרשת יתרו (שמות יט. ה).

וביום הכפורים היתה עקדת יצחק (עיין כלי יקר ויקרא טז. ג, סדר הדורות ב' אלפים ע"ה), וזו היתה הקרבת הדעת וההגיון מצד אברהם אבינו ע"ה, הקרבה כלפי ד'. ובפורים - הקרבת הדעת כלפי חכמי התורה, וזו מדה גדולה מיום הכפורים.

להוסיף משהו יכול רק מי שביטל דעתו לדעת עליון, ועל כן הוסיף משה רבינו ע"ה יום אחד מדעתו (עיין שבת פז. א). ולידי מדה זו הגיעו בימי נס ההצלה שהדור קבלוה וכו', ועל כן נמצאו ראויים להוסיף פורים, והסכימה להם דעת העליונה.

קבלת התורה מרצון בפורים - הביאה לביטול יצרא דע"ז

פורים הוא יום קבלת התורה מרצון, התמצית של הרצון הכביר הזה, היתה: ביטול יצרא דעבודה זרה (עיין יומא טז. ב). אם לא הסכים הקב"ה לביטול הבחירה החופשית בכללה, שזה בניגוד לכוונת הבריאה, הרי הסכים ונענה לתפלת אנשי כנסת הגדולה לבטל יצרא דעבודה זרה. זו היתה הפעולה שפעלה במרום, הבחירה הסופית של כנסת ישראל בד' ובתורתו, שנקבעה אהבת ד' בלבבות - עד כי הבקשה והתפילה שלא יעלה על הלב הרחורר עבודה זרה, אהבת ד' ללא קבלת שכר - "לא איהו בעינן ולא אגריה בעינן" (שם).

* נכתב בתש"ב.

התגלות האור בתקופות השונות*

כשבאו הבונים הגדולים, אנשי כנסת הגדולה לבנות מחדש את העם ומקדשו בארצו, נמנו וגמרו: יש להעלות את מאור האורות, אם גם הכלים פשוטים הם. זה ערכם של פשוטי-כלים: בית קיבול קדושתם דל הוא, אולם לעומת זאת אין הם מקבלים טומאה. אמרו ועשו: במקום האורות הגדולים של נצח הנבואה, אשר הבהיקו בתכלית, שלמים ורעננים, באו סילוני אורה דקיקים, מן האש השחורה של הוד אותיותיה של תורה. סר רוחם של הנביאים, ובמקומם באו הדברים אשר ישימו בפי תלמידים הרבה (עפ"י אבות א. א.), נעשו סייגים לתורה והועמדו מצוות, המכשירים-מצדפים את נפשו של אדם מישראל לקליטת האור האחד, אור האורות הגנוזים.

דרך זו רחוקה מרחק רב מן המעמד האיתן של האומה בימי נעוריה, מן הרעננות הטבעית של ימי בית ראשון. אולם היא החדירה את ההכרה האלוקית למעמקי נשמת האומה. משנת אנשי כנסת הגדולה הכשירה את נשמת האומה להחזיק מעמד לעיתות בצרה, ותלמודה של בבל לימד אותה לשבת ולהתקיים גם במחשכים, מוארת באורה הפנימי, זיו תורה לשמה וכוונת המצוות.

חסד, גבורה, תפארת. מדת החסד מאירה בנסתר. מדת הגבורה - בנגלה. מדת החסד מתפשטת והולכת עד אין סוף, וגבורת הצמצום מעמידה את הגילוי על מכונו. התורה - תחילתה חסד וסופה חסד, והתגלותה - גבורה, וכחכנה לקבלת תורה, נצטוו במרה על הדינים (סנהדרין נו, ב). החסד הכתילה בגבורה, זו היא מדת התפארת, "והתפארת (דברי הימים א, כט, יא) - זה מתן תורה" (ברכות נח, א). שפע חסדה וגבורת דיניה משמשים בה כאחד, "כי גבר עלינו חסדו" (תהלים קיז, א).

במקדש ראשון האירה מידת החסד, חסד לאברהם. מקדש ראשון היה בעיקר מהותו "מרום מראשון" (ירמיה יז, יב) מחסדי הנסתר שעלו במחשבה קודם לבריאה (פסחים נד, א), ולעומתה נתגלה נצח הנבואה.

במקדש שני האירה מדת הגבורה, פחד יצחק. נתגלתה גבורת תורה שבעל-פה, קרני הודה הכאירים מתחת למסוה צמצומיה.

מקדש שלישי, שיבנה במהרה בימינו, יואר באור התפארת, תפארת יעקב. חסד האור יבהיק בגבורת הכלים. נצח הנבואה הכוללת והוד המצוות לפרטיהן, יסובבו וימלאו את כל שטחי החיים, והיעלתה גם מדת היסוד ושבה אל מקומה ואל כבודה הראשון. ואז תתגלה מלכותו יתברך, יושלם השם ויושלם הכסא (עיין תנחומא כי תצא יא), "והיה ה' למלך על כל הארץ" (זכריה יד, ט).

* מתוך "אורות וכלים"